

**This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.**

Author(s): Jakonen, Mikko

Title: Kantin ensimmäinen filosofia

Year: 2014

Version:

Please cite the original version:

Jakonen, M. (2014, 11). Kantin ensimmäinen filosofia. *Kritiikki : Nuoren voiman kirjakatsaus*, pp. 115-126.

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

SYVÄSUKELLUS: KANT

Kantin ensimmäinen filosofia

Immanuel Kant:

Puhtaan järjen kritiikki (*Kritik der reinen Vernunft*, 1781, 1787). Suom. Markus Nikarla ja Kreetta Ranki. Työryhmän johtaja Olli Koistinen. 599 s.

Gaudeamus 2014.

Teksti: Mikko Jakonen

Immanuel Kantin *Puhtaan järjen kritiikki* on modernin filosofian todellinen ”kopernikaaninen vallankumous”. Ilman Kantin filosofiaa meillä ei olisi filosofiaa nykymuodossaan: ei angloamerikkalaista filosofista maailmaa pitkään hallinnutta analyyttistä filosofiaa, mutta ei myöskään mannermaisen tradition taustalla vaikuttavia suuria nimiä, kuten G. W. F. Hegeliä, Martin Heideggeria tai Edmund Husserlia. Marxilainen ajattelu, kuten vaikkapa Theodor Adornon ja Max Horkheimerin filosofia, olisi tyystin erilaista ilman kantilaista Hegel-tulkintaa. Ilman Kantia ei olisi tietenkään ollut kantilaisuuden kritiikkiä ja tästä kaikesta kehittyneitä filosofian, politiikan ja sosiologian suuntauksia. Kantin opiskelu on ollut merkittävä vaihe useimpien yhteiskuntatieteilijöiden ja humanistien uralla. Esimerkiksi Michel Foucault käänsi Kantin *Antropologian* ranskaksi uransa alkuvuosina, ja vain harva ranskalainen filosofi on selvinnyt urastaan ilman välienselvittelyä Kantin ja kantilaisuuden kanssa.

Kant oli uudistaja, mutta hän oli myös perustaja. Ei siis ihme, että monien mielestä ilman Kantia meillä ei enää olisi edes filosofiaa. Itse olen ollut pitkään eri mieltä. *Puhtaan järjen kritiikki* ei saa minua edelleenkään täysin vakuuttuneeksi kantilaisen metodin ja filosofian ylivertauudesta suhteessa moniin muihin traditioihin. Jos filosofialta kuitenkin haluaa lohdutusta, niin tällöin filosofian oppilaan on oltava nöyrä ja jossain vaiheessa aloitettava myös Kantin pääteosten vakava lukeminen. Nyt ilmestynyt suomennos tarjoaa siihen vastaansanomattoman mahdollisuuden, josta ei kannata kieltäytyä.

En koe Kantin ajattelua itselleni täysin vieraaksi enkä tunne sitä kohtaan erityistä vastenmielisyyttä. Kantilaisessa traditiossa on kuitenkin jotain pientä hämmennystä aiheuttavaa. Voiko ajattelun todella selittää ja ymmärtää näin kategorisesti? Onko kaikessa ajattelussa todella kysymys rajoista? Mitä tapahtuisi tälle rakkaalle viisashenkisyydelle, jos se vietäisiin ulos karsinastaan päiväkävelyllä tai leikkimään? Onko tiettyjen isojen kysymysten rajaaminen filosofisen käsittelyn ulkopuolelle pikemminkin turvallisuushakuisuutta kuin filosofinen välttämättömyys?

Kirjan suomennostyöryhmän johtaja Olli Koistinen toteaa kirjan esipuheessa, että vain hyvin harva on todella lukenut Kantin järkälettä, saati kahta muuta kritiikkiä. Hän jopa epäilee, että edes kaikki Kantista kirjoittaneet eivät ole teoksiin kokonaisuudessaan tutustuneet. Verrattuna moniin Kantin muihin teoksiin, erityisesti hänen moraalifilosofisiin, poliittisiin tai antropologisiin teksteihinsä, *Puhtaan järjen kritiikki* on erityisen tarkka, analyttinen ja kuivakka. Jos termiä *Doctor Subtilis* eli ”pikkutarkka tohtori” ei olisi jo varattu Duns Scotukselle (1266–1308), voisi sen aivan hyvin antaa Kantille.

Myös Kantin kirjoitustyyli voi vaivata tai nukuttaa lukijaa. Kun Kantin filosofiaa ja filosofista kirjoittamistapaa vertaa muihin klassikoihin, syntyy vaikutelma, että *Puhtaan järjen kritiikistä* puuttuu yllätyksellisyys ja jännitys. Filosofian historian klassikot ovat parhaimmillaan arvaamattomuuden ja odottamattomuuden maailmoja: aikakaudellemme ja ajattelullemme vieraat käsitystavat ovat kiehtovia ja jännittäviä, haastavia ja monesti myös koomisia sanan hyväntahtoisessa merkityksessä.

Kantin tekstiä lukiessa näitä kokemuksia ei juuri synny. Ensiksikin, Kantin argumentit ovat jopa liian rationaalisia ja ”järkeviä”. Esitys kulkee hieman skolastiseen tapaan asiasta toiseen, eikä sivupoluille juuri eksytä. Kant välttää esimerkkejä, koska teos on kirjoitettu ensisijaisesti ammattifilosoifeille. Toiseksi, eksaktiksi ja puhtaaksi hiottu kieli – mikä ei tarkoita sitä, että kieli olisi selkeää tai hyvää – ei salli vitsailua, satiiria tai irvailua, jotka ovat monen filosofin helmasyntejä, mutta tekevät samalla lukemisesta kiinnostavaa. Toki Kantkin kritisoi ja välillä jopa hieman herjaa, mutta pääasiassa hän pysyy koko ajan itsepäisesti asiassa. Ehkä ”kieli keskellä suuta ja katse tiessä” -tyyppinen asenne juontuu myös poikkeuksellisen isosta ja riskialttiista tehtävästä, jonka Kant itselleen antoi. Monissa muissa teoksissa, kuten *Puhtaan järjen kritiikin* helpotajaiseksi johdannoksi tarkoitettussa *Prolegomenassa*, Kantin kieli on värikkäämpää – ja ehkä sen vuoksi asiakin on helpompi ymmärtää. Kolmanneksi, Kantin ajattelu ei tunnu kovin

eksoottiselta, koska me kaikki olemme edelleen kantilaisia ja hänen ajattelunsa on meille edelleen niin tuttua. Monen mielestä moderni on jo ylitetty, mutta Kantia lukiessa nousee väistämättä esiin kysymys: onko näin?

Kantin pedantti paneutuminen ”oikeisiin kysymyksiin” ja ajattelun rajoitusten systemaattinen noudattaminen on ilahduttavaa ja virkistävää. Kantin tekstissä asia on tässä, kirjan sivulla, mahdollisimman loogisesti ja täsmällisesti esitettyä. Tämä ei tarkoita, että tekstiä olisi vaivatonta lukea – saati sitä, että Kantin filosofia olisi lopullinen totuus. Mutta filosofian oppilaina tehtävämme on joka tapauksessa yrittää ymmärtää, mitä Kant tarkoitti. Kantia tulee lukea hitaasti, parikymmentä sivua päivässä on hyvä annos. Aamulla kello 5.20 filosofian nöyrin palvelija valmistaa itselleen teetä ja paneutuu kategorioiden saloihin ennen kuin puhtaan järjettömyyden maailma käynnistää metelinsä. Tämä on tyynnyttävää ja inspiroivaa, suosittelen kokeilemaan.

Puhtaan järjen kritiikin suomentamisesta

En ole lukenut Kantia alkukielellä eikä saksan kielen auttava ymmärrys riitä arvioimaan käännösten laatua. Tässä kuitenkin muutama huomio parista yleisemmästä seikasta.

Käännös on pääasiassa sujuvaa suomen kieltä. Toki lukijan täytyy olla valmis kahlaamaan vaikeita lauseita ja monimutkaisia ajatuksia, mutta tämä ei suoranaisesti ole suomentajien aikaansaannosta. Kieli on luultavasti jopa hieman sujuvampaa kuin alkukielellä luettaessa, sillä tekstiä on sujuvoitettu ja pitkiä virkkeitä katkottu. Nähdäkseni tämä kaikki on perusteltua, sillä todelliset Kant-tutkijat tietenkin lukevat ja tulkitsevat Kantia saksaksi. Käännös on käsittääkseni tarkoitettu ensisijaisesti filosofian opiskelijoille ja harrastajille, joihin itsekin lukeudun, joten keskustelut käännösten tarkkuudesta ja merkityksestä on parempi käydä jossain muualla.¹

Suomennoksessa on kuitenkin joitakin asioita, jotka häiritsevät lukijaa. Ensimmäinen näistä liittyy runsaaseen tekniseen termistöön ja sivistyssanojen määrään. Usein esitetään, kuten myös Olli Koistinen esipuheessaan, että Kant joutui ikään kuin pakon edessä luomaan uutta käsitteistöä ja termistöä filosofiaan. Itse näen asian toisin. Kant tiesi hyvin, että saadakseen muutoksia metafysiikkaan hänen oli luotava filosofialle uusi kieli ja termistö. Ja tätä filosofia nimenomaan on:

¹ Ks. esim. Vesa Oittinen: ”Puhtaan järjen kritiikin suomennoksesta”. *Niin & Näin* 1/2014, s. 146–148.

uusien käsitteiden luomista, ei vain vanhojen käsitteiden ymmärtämistä ja analyysiä. Mutta jos Platon abstrahoi ja monimutkaisti kansankielen termejä filosofian tarpeisiin, vaikuttaa Kant valinneen helpon, joskin ”skolastisen” reitin. Latinaperäisten sivistyssanojen määrä on huomattava. Suomennoksessa olisi kuitenkin voinut lisätä tekstin luettavuutta suomentamalla vaikeita termejä aina silloin kun se on mahdollista. Esimerkiksi ”dependenssi” olisi voitu kääntää ”riippuvuudeksi”, ”korporeaallinen” ”aineellisuudeksi” ja ”kvantti, kvantum” ”suuruudeksi”.

Teoksen loppuun on liitetty sanasto, joka kertoo hyvässä ja huonossa mielessä paljon suomennoksesta. Vaikka ymmärrän suomentajien halun säilyttää Kantin tekninen termistö sekä ne vaarat, jotka liittyvät toisaalta moniulotteisten, toisaalta tarkkamerkityksisten sanojen kääntämiseen, olisin silti suosinut mahdollisimman pitkälle menevää suomennosta. *Puhtaan järjen kritiikin* lukija joutuu opettelemaan myös vanhojen sivistyssanojen uusia tulkintoja. Kun esimerkiksi saksan *Anschauung* on käännetty intuitioksi eikä ”havainnoinniksi”, kuten Vesa Oittinen ehdottaa (ks. alaviite 1), on meillä nyt Kant-käännöksessä termi intuitio, joka ei tarkoita sitä mitä intuitiolla yleisessä kielenkäytössä tarkoitetaan. Itse pidän ”intuitiota” kuitenkin hyvänä käännösratkaisuna, sillä termi tavoittaa tarkasti sen mitä Kant käsitteellä tarkoittaa: kyse ei ole niinkään suorasta havainnosta, vaan siitä käsityksestä, jonka mieli tuottaa jostakin ilmiöstä.

Olisin myös toivonut, että muutamat tekstissä esiintyvät kreikankieliset ilmaukset olisi translitteroitu, ei vain suomennettu. Kaikki suomalaiset lukijat eivät osaa kreikan aakkosia. Tämä käännösratkaisu antaa hieman elitistisen kuvan filosofiasta. Myös latinankieliset lauseet olisi voitu suomentaa ja kaikki tällaiset käännökset olisi kannattanut merkitä ala- tai edes loppuviitteiksi. Ei olisi myöskään ollut suuri vaiva kääntää esipuheessa mainittuja saksan- ja latinankielisiä Kantin teosten nimiä suomeksi.

Vielä yksi yleinen huomio: peruskäsite *Raum* on käännetty systemaattisesti ”avaruudeksi”, eikä ratkaisua perustella esipuheessa tai muualla. Mitä ongelmia muista käännösvaihtoehdoista olisi seurannut? Kanthan käsittelee nimenomaan ajan ja *tilan* ongelmaa havainnossa tai intuitiossa sekä näihin liittyvissä mielteissä ja käsitteissä. Englanniksi *Raum* on käännetty termillä *space*, joka sekin on moniulotteinen käsite, mutta joka viittaa kuitenkin selvästi myös tilaan, ei vain avaruuteen. Suomeksi sana *Raum* tarkoittaa tilan lisäksi ulottuvuutta, paikkaa, alaa ja jopa huonetta – sanasta *Raum* juontuu mm. englannin sana *room*. Suomennosta lukiessa on siis hyvä pitää mielessä, että Kant ei puhu avaruudesta ”tuolla jossain”, vaan siitä tilasta, jonka me koko ajan havaitsemme ja jonka jatkuvasti konstruoimme havaintojen ja kokemustemme ehdoksi.

Teoksen rakenteesta

Puhtaan järjen kritiikki jakautuu kahteen varsinaiseen pääosaan. Ensimmäinen osa on nimeltään ”Transsendentaalinen elementtioppi” ja toinen ”Transsendentaalinen metodioppi”. Ensimmäinen osa sisältää suomennoksessa 340 sivua ja toinen 70 sivua. Metodioppi on siis tässä mielessä lyhyt ja ytimekäs verrattuna elementtioppiin.

”Transsendentaalinen elementtioppi” jakautuu puolestaan kahteen osaan, ”Transsendentaaliseen estetiikkaan” ja ”Transsendentaaliseen logiikkaan”. Näistä estetiikka sisältää 15 sivua ja jakautuu kahteen lukuun, jotka käsittelevät kahta *Puhtaan järjen kritiikin* ehdotonta peruskäsitettä, avaruutta ja aikaa. Logiikka taas vie yhteensä 325 sivua ja jakautuu ”Johdannon” lisäksi kahteen pääosioon. Näistä ensimmäinen, ”Transsendentaalinen analytiikka”, käsittelee ensimmäisessä kirjassa käsitteiden analytiikkaa, siis kysymystä siitä kuinka puhtaita ymmärryskäsitteitä eli kategorioita ylipäätään voidaan löytää ja millaisia nämä kategoriat ovat. Saman kirjan toisessa pääkappaleessa käsitellään sitä, kuinka puhtaita ymmärryskäsitteitä johdetaan yleisistä periaatteista eli dedusoidaan. ”Transsendentaalisen analytiikan” toinen kirja käsittelee peruslauseiden analytiikkaa. Tämän osan kahdessa ensimmäisessä pääkappaleessa puhtaat ymmärryskäsitteet ensiksi skematisoidaan eli tehdään ymmärrettäväksi, kuinka abstraktit ja *aprioriset* kategoriat tai käsitteet yhdistetään aistihavainnon antamiin ilmentymiin skeemojen kautta. Tämän jälkeen muodostetaan kaikkien peruslauseiden eli arvostelmien järjestelmä. Osan kolmannessa pääkappaleessa esitetään perusteet mielen kohteiden jakamiselle *fenomeeneihin* ja *noumenoihin*.

Tämän jälkeen ”Transsendentaalinen analytiikka” siirtyy osioon kaksi, joka on otsikoitu nimellä ”Transsendentaalinen dialektiikka.” Tämä osio jakautuu johdannon lisäksi kahteen kirjaan, joista ensimmäinen käsittelee puhtaan järjen käsitteitä ja toinen puhtaan järjen dialektisia päätelmiä. Tämä jälkimmäinen osa jakautuu kolmeen pääkappaleeseen, joista ensimmäinen käsittelee puhtaan järjen paralogismeja eli virhepäätelmiä. Toinen pääkappale koskee puhtaan järjen antinomioita, joilla Kant tarkoittaa järjen sisältämiä ristiriitoja. Kolmas pääkappale jäsentää ymmärrystä puhtaan järjen ideaalista; tässä Kant keskittyy erityisesti Jumalan olemassaoloa koskeviin todistuksiin. Kaikki nämä osat jakautuvat useisiin lukuihin.

Puhtaan järjen kritiikin toinen osa, ”Transsendentaalinen metodioppi”, käsittelee nimensä mukaisesti sitä kuinka puhdasta järkeä käytetään. Ensimmäinen pääkappale koskee puhtaan järjen disiplinaani eli sitä oppia, jonka avulla järkeä rajoitetaan, jotta se ei poikkeaisi säännöistä. Kant kirjoittaa:

[Järki, jonka varsinaisena velvollisuutena on määrätä kaikille muille pyrkimyksille disiplinaani, on itsekin sellaisen tarpeessa, ja järki onkin itse asiassa toistaiseksi välttynyt tällaiselta nöyryytykseltä juuri siksi, ettei kenenkään mieleen ole juolahtanut epäillä sen leikkivän kevytmielisesti kuvitelmilla ja sanoilla käsitteiden ja asioiden sijaan, kun se kerran esiintyy juhlavasti ja perusteellisen säädyllyisesti. (s. 412–413)

Toisessa pääkappaleessa esitellään puhtaan järjen kaanon. Kolmas ja neljäs pääkappale käsittelevät puhtaan järjen arkkitehtoniikkaa ja puhtaan järjen historiaa.

Suomennoksessa varsinaisen *Puhtaan järjen kritiikin* perään on lisätty 99-sivuinen liite, johon on koottu ne muutokset, jotka Kant teki teoksen toiseen, vuonna 1787 julkaistuun korjattuun laitokseen. Osa toisen laitoksen sisältämistä korjauksista todella selventävät Kantin ajattelua. ”Toisen laitoksen eroavaisuuksista” kannattaa ainakin lukea ”Esipuhe”. Siinä Kant selventää tavoitteitaan ja huomauttaa muun muassa, että hän pyrki järjen rajoituksia koskevalla filosofiallaan raivaamaan tilaa myös uskonnolle.

Kuten edellä olevasta teoksen rakenteen esittelystä käy ilmi, *Puhtaan järjen kritiikki* on massiivinen ja monimutkainen rakennelma. Esipuheessaan Olli Koistinen suosittelee lukemaan kirjaa alusta loppuun, mikä on hyödyllinen neuvo, sillä Kant esittää kritiikkinsä järjestelmällisesti. Lukijaa on silti varoitettava alkuosan hankaluudesta. Kaikki käsitteet eivät avaudu välittömästi, mutta kirjaa eteenpäin luettaessa ne kyllä selvenevät, ainakin osittain. Kant on selvästi panostanut kirjan alkuun, sillä loppupuolella käsittely on lyhyempää – joskin myös asiat muuttuvat ”helpommiksi” lukemisen myötä. Itse voin suositella lukijalle myös kirjan selailemista ja loppulukujen kurkkimista. Esimerkiksi luvun ”Jumalan olemassaolon kosmologisen todistuksen mahdottomuudesta” tai ”Puhtaan järjen historia” lukeminen pitkien ja vaikeiden jaksojen välissä on piristävää.

Mikä ”puhdas järki” on?

Kant kirjoitti *Puhtaan järjen kritiikin* uransa keskivaiheilla, edettyään jo varsin pitkälle yliopistojärjestelmässä ja vakiinnutettuaan paikkansa logiikan ja metafysiikan professorina vuonna 1769. Päästyään hyvään asemaan Kant lopetti julkaisemisen ja väitti keskittyvänsä pääteoksensa kirjoittamiseen. Sankarillisissa tarinoissa Immanuelin kerrotaan pohtineen kokonaisen vuosikymmenen ”herkeämättä” tulevan pääteoksensa arkkitehtuuria ja sisältöjä. Voi tietenkin myös olla, että tuoreen professorin täytyi hieman huilata keski-ian kynnyksellä ponnisteltuaan vuosikymmeniä asemansa vuoksi. Lopulta *Puhtaan järjen kritiikin* kirjoittamiseen meni vain noin neljä kuukautta, mikä tarkoittaa sen aikaisella kirjoitustekniikalla varsin intensiivistä prosessia – onhan vuonna 1781 julkaistussa ensimmäisessä laitoksessa yli 400 tiivistä sivua. Ehkä *Puhtaan järjen kritiikki* myös epäonnistui joiltakin osin, sillä Kant kirjoitti nopeasti sen selitysteokseksi lyhyen *Prolegomenan*, joka julkaistiin vuonna 1783.

Kant oli *Puhtaan järjen kritiikin* ilmestymisen aikaan jo 57-vuotias. Oletettavasti hän halusi vastata teoksellaan joihinkin aikakautensa keskeisiin kysymyksiin. Kant oli saanut filosofisen koulutuksensa uuden ajan alun suurten filosofisten läpimurtojen jälkeisellä aikakaudella. Kun Kant aloitti opinnot, René Descartesin (1596–1650), Baruch Spinozan (1632–1677) ja Thomas Hobbesin (1588–1679) filosofisten pääteosten ilmestymisestä oli kulunut noin 100 vuotta. Kartesiolaisesta skeptisyydestä oli muodostunut yksi filosofian peruskivistä: kaikkia aistihavaintoja ja kokemuksia tuli epäillä ja niiden totuusarvo kyseenalaistaa. Ainoa varma asia maailmassa oli kokemus siitä, että minä ajattelen: *cogito, ergo sum*. Tämä järjenkäytön perusvarmuus kaipaa tuekseen kuitenkin myös suurempaa takaajaa, sillä oman ajattelun ja ”sielusubstanssin” olemassaolo ei vielä poista piinaavaa pelkoa siitä, että ulkomaailma ja aistihavaintomme ovat vain huijausta ja harhaa. Siksi katolinen Descartes päätyy esittämään, että Jumalan on oltava olemassa ja juuri Jumala takaa aistihavaintojemme oikeellisuuden ja totuuden.

Euroopassa syntyi kaksi merkittävää filosofista koulukuntaa toisaalta kartesiolaisen dualismin (mielen ja ruumiin erottamisen), toisaalta puhtaasti materialististen ajatteluvirtausten seurauksena: rationalistit ja empiristit. Rationalistit, kuten Descartes, Hobbes, Spinoza, G. W. Leibniz (1646–1716) ja Christian Wolff (1679–1754) näkivät, että voimme saada tietoa ensisijaisesti ajattelemalla eli käyttämällä rationaalista kykyämme, järkeä.

Matematiikka nousi uuden ajan alussa filosofian perusmalliksi, sillä juuri matematiikassa $2+2$ on aina neljä ja pallot ovat täydellisimpiä geometrisia muotoja, joita voimme kuvitella. Rationaalisuuden ja geometrian pohjalle voidaan rakentaa täydellinen etiikka, kuten Spinoza

ajatteli. Matematiikka ohjaa meidät ymmärtämään Jumalan todellisen luonteen – siis puhtaan rationaalisuuden. Aistihavaintojen maailma on aina epätäydellinen, muuttuva ja ailahteleva, aivan kuin mikä tahansa, mihin *aika* vaikuttaa. Puhtaat rationaaliset ajatuksemme eivät siksi kumpua aistihavainnosta vaan pikemminkin ajattomasta ja universaalista tiedosta, jonka voimme järkeilyn avulla löytää. Toisin kuin yliopistoja vuosisatoja hallinnut kristillinen aristotelinen filosofia eli skolastiikka, uuden ajan alun rationalismi oli selkeää ja yksinkertaista, mikä tarjosi vankan pohjan niin filosofian kuin luonnontieteiden kehittymiselle.

Rationalismi kukoisti pääasiassa Alankomaiden ympäristössä, kun taas empirismi alkoi vahvistua brittiläisessä filosofiassa. John Locken (1632–1704) *An Essay Concerning Human Understanding* julkaistiin vuonna 1689 ja David Humen (1711–1776) tätäkin radikaalimpi teos *An Inquiry Concerning Human Understanding* (suom. *Tutkielma inhimillisestä ymmärryksestä*) vuonna 1748. Empirismin lähtökohtana oli, että kaikki ihmisen mielessä oleva tieto on peräisin aistihavainnosta ja kokemuksesta. Locken materialistisen opin mukaan ihmisen mieli on alkujaan ”tyhjä taulu”, eikä siinä ole ideamaailmasta peräisin olevia tai muuten synnynnäisiä tietoja tai tiedon rakenteita. Siksi aistihavainto on kaikki kaikessa.

Aistihavainnon keskeisyydestä voidaan johtaa kuitenkin myös täysin idealistinen oppi, joka välttää materialistisen opin ateismin. Kantin karttaman subjektiivisen idealismin perusajatuksen summasi irlantilainen George Berkeley (1686–1753) teoksessaan *Treatise Concerning the Principles of Human Knowledge* vuonna 1710. Hän tiivistä ajattelunsa kuuluisaan lauseeseen *esse est percipi* – olemassaolo on havaituksi tuleminen. Havainnon ulkopuolella ei ole mitään. Berkeleylle Jumala kuitenkin takasi maailman olemassaolon havaitsemalla kaiken. David Hume vei tietoteoreettisen empirismin skeptisyydessään äärimmäiseen pisteeseen. Hänen mukaansa asioita, joita ei voida havaita, ei ole olemassa. Siksi emme voi tietää mitään esimerkiksi Jumalasta, minän pysyvyydestä tai edes asioiden kausaliteetista: emme voi olla varmoja siitä, että aurinko nousee aamulla, ennen kuin se todella nousee.

Kantin aikainen Königsberg ei sijainnut Länsi-Euroopan ajattelun keskusten ytimessä, mutta se ei myöskään ollut täysin eristyksissä maailman uusimmista tuulista. Königsbergissä tunnettiin ja opetettiin filosofian merkittävimpiä virtauksia, joten Kant tunsikin hyvin edellä mainitut kysymykset. Stereotyyppiseen ”saksalaiseen mielenlaatuun” sopiva rationalismi oli saanut Saksassa kuitenkin vahvan jalansijan. Leibniz oli uudistanut rationalistista filosofiaa Descartesin, Hobbesin ja Spinozan jäljissä, ja hän oli saavuttanut merkittäviä läpimurtoja matematiikassa. Leibnizin filosofia perustui

matematiikan mahdollistamaan äärimmäiseen monimutkaisuuteen ja eräänlaiseen kaikkien mahdollisuuksien kalkulaatioon. Periaatteessa mahdollisia maailmoja voi olla Leibnizin mukaan lukemattomia, sillä kukin monadi avautuu maailmaan omasta havaintokentästään: mikroskooppiset ja makroskooppiset maailmat ovat hyvin erilaisia. Havaitsemamme maailma on kuitenkin paras mahdollisista maailmoista. Kaikkien lukemattomien itsenäisten ikkunattomien ja ovettomien monadien harmonisen yhteisvaikutuksen ja -toiminnan (myös niiden kausaliteetin) takaa Jumala, joka on säätänyt maailman harmonian etukäteen suuren kellomestarin tavoin.

Sleesiasta kotoisin ollut Christian Wolff, Leibnizin seuraaja ja aikansa todellinen filosofinen supertähti, oli Leibniziäkin tärkeämpi hahmo niin Kantille kuin koko saksalaiselle filosofialle. Wolff kyseenalaisti perinteisen kristillisen teologian metafysisiä perusolettamuksia yhdistämällä rationalistisen ajattelun ja kiinalaisen kungfutselaisuuden mielenkiintoisella tavalla. Yksi Wolffin perusargumentti oli, että kiinalaiset olivat päässeet Kungfutsen avulla samoihin tuloksiin kuin kristityt, mikä todisti sen, että järjen käytöllä voidaan päästä samoihin tuloksiin kuin teologialla ja kristillisellä metafysiikalla.

Nuori Kant tunsikin läpikotaisin leibniziläisen ja wolffiläisen rationalismin, ja hän suhtautui niihin intohimoisesti. Puhdas järki oli luonnollisesti rationalismin ydin, eräänlainen ylipappi, joka kykeni kyseenalaistamaan ja selittämään kaiken. Noin 50-vuotiaana Kant alkoi kuitenkin epäillä puhtaan järjen perusteita. Epäilystä ruokki etenkin David Hume'n pääteoksen saksannos, joka herätti Kantin ”dogmaattisesta unesta”. Dogmaattinen uni viittaa tässä nimenomaan puhtaan järjen doktriiniin, jonka Kant ymmärsi nyt vajavaiseksi. Kant ei kuitenkaan hyväksynyt empirismää, muutenhan hän olisi asettunut heidän riveihinsä.

Puhtaan järjen kritiikki on paitsi puhtaan rationalismin myös puhtaan empirismin kritiikki. Kant pyrkii luomaan ymmärrettävän kokonaisuuden näiden kahden ajatteluperinteen välimaastoon, ja samalla hän yrittää ylittää niiden molempien perusolettamukset. Tässä näkyy Kantin filosofinen ominaislaatu, joka on mielestäni arvostettava: lähes kuusikymmentävuotiaana hän uskaltaa korjata omaa ajatteluaan ja sitä perinnettä, johon hän oli vuosikausia tukeutunut.

Kuinka puhdasta järkeä on mahdollista kritisoida?

Kant ei pyrkinyt pääsemään filosofiassaan eroon metafysiikasta. Perinteisesti metafysiikka on ymmärretty filosofian osaksi, joka tarkastelee niitä asioita, joista emme voi saada aistihavainnolla mitään tietoa ja jotka ovat ”kokemuksen ulkopuolella”. Aristoteleen *Metafysiikka* on tietysti yksi metafysiikan suurimmista klassikoista. Aristoteleeseen pohjaava metafysiikka nousi 1200-luvulta lähtien kristillisessä skolastiikassa keskeiseksi oppiaineeksi, koska se käsitteli Jumalaa, joka ymmärrettiin transsendentiksi, siis kokemuksen ulkopuoliseksi. Edellä lyhyesti esitelty uuden ajan rationalistinen filosofia puolestaan ymmärsi puhtaan järjen metafysiikan kohteeksi, eikä puhtaan järjen yhdistäminen Jumalaan ollut poikkeuksellista. Luonnon kirja oli kirjoitettu matematiikan kielellä, minkä vuoksi matematiikka oli ensisijainen tutkimuskohde ja metodi metafysiisten totuuksien tutkimuksessa, joskaan metafysiikka ei palautunut täydellisesti matematiikkaan.

Puhtaan järjen kritiikki voisi siis nimensä perusteella vaikuttaa metafysiikan hylkäämiseltä. Kant kuitenkin ajatteli, että ihminen on olento, joka jatkuvasti asettaa metafysisiä kysymyksiä, kuten ”onko Jumala olemassa”, ”mikä tai mitä aika on?”, ”mikä on olemassaolon merkitys?”, ”mitä on vapaus?” ja perinteisen aristoteelisen kysymyksen ”miksi jotakin on pikemminkin kuin ei ole?” Metafysiikka on siis ihmiselle ”luonnollista”. Kant kysyykin, mitkä metafysiikan mahdollisuudet ovat puhtaan järjen ja puhtaan empirismin aikakaudella. Voitaisiinko metafysiikka ymmärtää eräänlaiseksi tieteeksi?

Yksi Kantin havaitsema aikakauden ajattelun ongelma oli se, että puhtaan järjen takaajaksi tarvittiin jokin sen ulkopuolella sijaitseva, lopulta siis Jumala. Perinteiset uskonnolliset ryhmät toki pitivät rationalisteja, kuten tietysti myös empiristejä, ateisteina. Toisaalta rationalistit ja empiristit pikemminkin määrittivät Jumalan uudella tavalla kuin hylkäsivät Jumalan kokonaan. Kantia taas on välillä pidetty uskonnollisen kokemuksen pelastajana, välillä Jumalan teloittajana. Nähdäkseni Kant kuitenkin halusi varsin maltillisesti määritellä uudelleen inhimillisen järjen suhteen Jumalaan.

Olellainen kysymys on, voiko järki tulla toimeen ilman ”takaajaa” eli voidaanko dogmaattisuudesta todella päästä eroon. Tämä kysymys on askarruttanut filosofiain aina. Esimerkiksi Sokratesta edeltäneet luonnonfilosofit pyrkivät karkottamaan kosmogoniset selvitykset kosmologisten selitysten tieltä. Filosofien tavoitteena on aina ollut esittää, että ihmisen järki tulee toimeen omillaan ja kykenee selittämään luonnon ja maailmankaikkeuden salat turvautumatta uskontoon tai myytteihin. Rationalismissa järjen autonomia tosin menee jopa yli äyräidensä: järki pystyy sanomaan nyt jotain jopa Jumalasta, sillä järjen ja matematiikan kieli on yhteinen ihmisille ja Jumalalle, ja eräässä mielessä järki on Jumala. Ehkä joku ateistisimmista rationalisteista saattoi

jopa ajatella, että ihmisen järki on riittävä eikä Jumalaa näin ollen tarvita. Juuri siksi Kantin yritys löytää järjen rajat ja pohtia, mihin järjen voimat ja valta todella riittävät, voidaan nähdä myös uskonnollisen metafysiikan pelastamisena. Kantin mukaan järjellä ei voi sanoa kaikkea kaikesta, eikä varsinkaan Jumalasta. Järki ei yksinkertaisesti riitä kaikkeen, sillä se on aina rajallinen ja rajoitettu sen omiin perusteisiin. Tästä lähtökohdasta *Puhtaan järjen kritiikki* ja järjen rajojen etsintä alkaa.

Kant ei suinkaan ollut ensimmäinen, joka tätä asiaa pohti. Jo Sokrates oli esittänyt tämän kysymyksen, ja esimerkiksi uuden ajan alkua edeltävinä vuosisatoina järjen rajoja mietittiin kiivaasti. Nikolas Kusanus (1401–1464) esitti vuonna 1440 julkaistussa teoksessaan *De Docta Ignorantia* ("Tietämättömyyden opista"), että ihminen pystyy ymmärtämään vain sen minkä hän pystyy ymmärtämään, kun taas Jumalan ajatteluun mahtuvat myös äärettömyydet, toisin sanoen absoluutit. Äärettömyydet, kuten äärimmäisen nopea ja äärimmäisen hidas tai äärimmäinen liike ja äärimäinen lepo, ovat absoluutteja, jotka rajaavat inhimillisen ajattelun: Maailmankaikkeudesta, siis materiasta ja ajasta, ei voida koskaan löytää mitään täysin paikoillaan pysyvää tai täysin liikkuvaa. Kusanuksen mukaan fyysinen maailmankaikkeus on mahdollisesti ääretön, minkä vuoksi Kusanusta pidetään yhtenä äärettömän universumin ensimmäisistä teoreetikoista.

Kantin projekti on hiukan samankaltainen: inhimillisen järjen alue on rajattu, mutta ihmisen järkeä ei kuitenkaan rajoita Jumala tai luonto, vaan ihminen itse. On olemassa tiettyjä järjen ja ihmismielen itsensä asettamia rajoja, jotka vaikuttavat ajatteluamme ja asettavat sille kriteereitä. Emme voi koskaan tietää mitään "asioista itsestään": ne ovat mieleemme tavoittamattomissa. Voimme saada tietoa ainoastaan siitä, kuinka itse havaitsemme ja ymmärrämme asiat, ja vain tällaisen prosessin kautta voi tietokykymme laajentua. Kantin rakentamaa, järjen itsekritiikkiin perustuvaa metafysiikkaa ja "kehikkoa" ei kuitenkaan voi laajentaa, koska "se on tekemisissä ainoastaan periaatteiden ja näiden periaatteiden itsensä määräämien käyttönsä rajoitusten kanssa" (s. 493).

Kantin tärkein metodinen valinta, välttämätön lähtökohta, on siis kritiikki. Ilman kritiikkiä joutuisimme etsimään järjen ulkopuolista pistettä argumentoinnillemme. Kantin kriittinen strategia muodostaa kuitenkin eräänlaisen kehän: järki on ainoa voima joka kykenee rajoittamaan järjen valtaa. Tämän tulee tapahtua sen perustalta, että järjelle myönnetään autonomia: vain järki voi säätää itselleen lain, vain järki kykenee tekemään ymmärrettäväksi järjen rajoitukset.

Kriittisen metodin vastakohtana on dogmatismi, joka johtaa järjen autonomiasta luopumiseen. Dogmatismiin luottava kuvittelee pystyvänsä tietämään ja tuntemaan asiat sellaisina kuin ne ovat. Dogmatisti ajattelee, että hän todella voi tietää Jumalan sellaisena kuin Jumala on, kun taas kriitikko ymmärtää, että Jumala ”*an sich*” on tavoittamattomissa. Empirismi puolestaan kieltäytyy kaikesta puhtaan järjen käytöstä ja metafysiikasta ja johtaa näin viime kädessä skeptisismiin.

Kritiikki tarkoittaa eräänlaista järjen tasavaltaisuutta. Järki kehittyy keskustelun ja dialogin kautta. Dogmatismi puolestaan muistuttaa despoottista hallintamallia (ja kenties johtaa siihen), kun taas empirismi johtaa väistämättä anarkismiin. Siksi järjen rajojen ja kategorioiden kartoittaminen on olennaisen tärkeää ei vain yksilölle vaan myös yhteiskunnalle ja tieteille. Ilman ymmärrystä järjen rajoista myös yhteiskunnallinen ja moraalinen ajattelu ajautuu liukkaille jäille.

Kritiikki ei siis tarkoita ”vastaisuutta” tai tuomitsemista: pikemminkin se tarkoittaa kehitystä, edistystä ja valistusta. Vain kritiikin kautta ihmisen ajattelu voi tulla täysi-ikäiseksi ja autonomiseksi.

Tämän puhtaan spekulatiivisen järjen kritiikin tehtävänä on muuttaa metafysiikan tähänastinen menettely suorittamalla siinä täydellinen vallankumous geometrikojen ja luonnontieteilijöiden esimerkin mukaisesti. Tämä kritiikki on metodia käsittelevä tutkielma eikä tieteen järjestelmä itse, mutta siinä kirjataan kuitenkin tämän tieteen koko hahmo sekä sen rajojen että sisäisen rakenteenkin suhteen. (s. 492)

Synteettinen *a priori* ja kokemuksen ehdot

Puhtaan järjen kritiikin keskeinen ja perustava kysymys on, kuinka synteettiset arvostelmat ovat mahdollisia *a priori*, siis ”ennen kokemusta”. Ymmärtääksemme mitä Kant ajaa takaa meidän on ensiksi selvitettävä, mitä Kant tarkoittaa synteettisellä. Tieto voidaan jakaa kahteen osaan sen ”lähteen” perusteella. *A priori* tieto tarkoittaa kaikkea tietoa tai kaikkia arvostelmia (*Urteile*) eli lauseita, jotka ilmaisevat asioita, joista meillä ei ole kokemusta mutta jotka silti ovat tosia. Rationalistien mukaan *a priori* tieto tarkoittaa tietoa, jonka voimme saavuttaa puhtaalla järjenkäytöllä, vetoamatta aistihavaintoon tai kokemukseen. Kant kiisti tämän ajatuksen. Hänen mukaansa puhdas ajattelu on tyhjää, eivätkä puhtaat ymmärryskäsitteet ole muuta kuin tiedon ulkoinen muoto. Tällaiselta tiedolta puuttuu sisältö. (Ks. s. 111–112.)

A posteriori eli kokemuksen jälkeinen tieto on puolestaan empirismin perusta. Tämän ajatuksen mukaan voimme saada tietoa vain kokemustemme perustalta. *A prioriset* ja *a posterioriset* lauseet voidaan nimetä myös analyttisiksi ja synteettisiksi. *A prioriset* lauseet ovat itsensä selittäviä, sillä niiden totuuden ymmärtämiseksi ei tarvita kokemusta. ”Kaikki poikamiehet ovat naimattomia” tai ”pallo on pyöreä” ovat kuuluisia esimerkkejä tällaisista lauseista. Kun predikaatti sisältyy implisiittisesti subjettiin, arvostelma on aina analyttinen. Kaikki muut arvostelmat ovat synteettisiä eli ne muodostetaan yhdistämällä käsitteitä, jotka ilman aistihavaintoa tai kokemusta eivät voisi olla totta: ”Kaikki kirjahyllyn kirjat ovat sinisiä” tai ”pallo on punainen”. Näissä predikaatti ei sisälly subjettiin, mutta lauseet voivat olla sinänsä tosia, jos aistihavainto sen vahvistaa. Analyttiset arvostelmat ovat tosia kaikissa tilanteissa, kun taas synteettiset arvostelmat ovat tosia vain sikäli kuin ne havainnoilla todeksi todistetaan.

Kant pohti tieto-opissaan, epistemologiassaan, ovatko synteettiset arvostelmat *a priori* mahdollisia. Voiko olla olemassa sellaisia lauseita, jotka laajentavat tietoaamme – siis syntetisoivat eli yhdistävät – vetoamalla aistihavaintoon tai kokemukseen? Kant vastaa, että on, esimerkiksi matematiikassa, jossa $8 + 9 = 17$. Lukuun kahdeksan tai yhdeksän ei sisälly lukua 17, mutta kun nämä luvut yhdistetään, saadaan uutta tietoa. Matematiikkaa ja geometriaa harrastamalla voidaan siis aidosti lisätä tietämystä todellisuudesta.

Kant ei kuitenkaan halua päästä helpolla ja tehdä matematiikasta filosofiansa mallia. Matematiikka on yksi puhtaan järjen osa-alue, erittäin tärkeä sellainen, mutta se ei ole kaiken metafysisen ajattelun perusta. Sen sijaan metafysiikassa on Kantin mukaan mahdollista tarkastella muunkinlaisia synteettisiä *a priori* lauseita ja edetä järjenkäytössä. Kuten Kant poikkeuksellisen runollisesti esittää, järki on oma ”puhtaan ymmärryksen maa”, joka täytyy kartoittaa ja josta täytyy luoda ymmärrys, jotta tätä ”totuuden maata” ympäröivä ”laaja ja myrskyisä valtameri, varsinainen harhan tyyssija, jossa monet sumurintamat ja nopeasti sulavat jäävuoret antavat valheellisen lupauksen uusista maista”, ei pääsisi valloilleen (s. 187).

Mihin tiedon muodostumisen prosessi on siis palautettava, jotta se voisi tulla ymmärretyksi täsmällisesti ja oikein, ilman harhoja ja hetteikköjä? Kant esittää, että todellista tietoa muodostuu ainoastaan silloin, kun puhdas ymmärrys ja aistimellisuus yhdistyvät: kun muoto saa sisällön tai materian havaintojen kautta. Jotta meillä voisi olla ylipäätään kokemustietoa, tarvitaan sille kaksi lähdeä: aistimellisuus ja ymmärrys (*Verstand*). Ymmärryksen avulla rakennetaan käsitteitä, jotka

antavat havainnoillemme – uuden Kant-suomennoksen mukaan siis intuitioille (*Anschauungen*) – muodon ja merkityksen. Käsitteet ilman intuitioita ovat meille käsittämättömiä, ne ovat tyhjiä. Siksi esimerkiksi puhtaasta ymmärryskäsitteestä kuten Jumalasta puhuminen tietona on järjetöntä.

Havaitsemamme ilmiöt ovat siis totta, mutta Kantin suuri kysymys on *miten* ne ovat totta. Kantin mukaan ilmiötä muovaavat yhtäältä aistimellisen havainnon muodot ja toisaalta ymmärryksen kategoriat. Kokemus ei olisi mahdollinen, ellei mieleemme antaisi sille jotain muotoa ja asettaisi sitä järjestykseen. Tätä kautta päästään kaikkein perustavimpiin käsitteisiin: aikaan ja avaruuteen. Aika ja avaruus asettavat kaikki havainnot suhteisiin ja tietynlaiseen järjestykseen. Aika ja avaruus eivät kuitenkaan ole olioiden itsensä ominaisuuksia, vaan ne kertovat ainoastaan siitä, kuinka me ihmisinä havaitsemme nuo oliot ja saamme niistä representaatioita (intuitioita). Emme voi tietää mitään olioista itsestään, ainoastaan niitä koskevista intuitiosta. Kokemus on mahdollinen vain, jos sille annetaan ajan ja avaruuden *aprioriset* ehdot: ne edeltävät kokemustamme ja aistihavaintoamme, mutta ne ovat lähtöisin meistä itsestämme, siis ihmislajille tyypillisiä. Voi olla, että on olemassa asioita joita emme kykene havaitsemaan ja voi olla, että joillakin toisilla eläimillä on erilaiset aistimellisen havainnoinnin (intuition) muodot, minkä vuoksi myös niiden kokemukset ovat erilaiset. (Ks. s. 79.)

Myös ymmärryksen kategoriat muokkaavat havaintojamme asioista. Kant järjestää puhtaat ymmärryskäsitteet neljään osaan. Ensimmäinen on kvantiteetin joukko, johon kuuluvat ykseys, moneus ja kaikkeus. Toinen on kvaliteetin joukko, johon kuuluvat reaalisuus, negaatio ja limitaatio. Kolmanneksi tulevat relaatiot, joihin kuuluvat inherenssin ja subsistenssin suhde, toisin sanoen perinteinen substanssin ja aksidenssin suhde, kausaaliuden ja riippuvuuden suhde sekä yhteisyys eli toimijan ja toiminnan kohteen vuorovaikutus. Neljäntenä jäljelle jää modaalisuuden joukko, johon kuuluvat parit mahdollisuus–mahdottomuus, olemassaolo–ei-olemassaolo ja välttämättömyys–kontingenssi.

Ilman näitä puhtaita ymmärryskäsitteitä, jotka ymmärrys siis sisältää *a priori*, intuitiolle eli havainnolle ei voitaisi antaa lainkaan objektia. Tälle, ja vain tälle perustalle voidaan luoda todellinen ja täydellinen tiede. Kant kirjoittaa:

Siitä vähästä, mitä olen tässä esittänyt, käy kuitenkin kirkkaasti ilmi, että täydellinen sanakirja kaikkine vaadittavine määritelmineen ei ainoastaan ole mahdollinen vaan myös helppo laatia. Kehykset ovat jo olemassa; ne on vain täytettävä, ja käsillä

olevan kaltainen systemaattinen topiikka tekee helpoksi löytää kullekin käsitteelle oman paikkansa, ja samalla huomataan helposti vielä tyhjillään olevat kohdat. (s. 101)

Elämä Kantin jälkeen

Yksi Kantin filosofiasta seurannut merkittävä koulukunta on analyyttinen filosofia. Vaikka analyyttinen filosofia ei saa minulta rukkasia kokonaisuudessaan, en ole koskaan ollut vakuuttunut sen käyttökelpoisuudesta yhteiskunnan, etenkin poliitiikan tutkimuksessa. Analyyttisen filosofian tavat pohtia totuuksia ja varmuuksia ovat aivan liian rajoittuneita ja suppeita, jos todella haluamme ymmärtää, mitä yhteiskunnassa tapahtuu. Yhteiskuntatieteissä jääme puolitiehen, jos rajaamme ulkopuolelle sen mistä meillä ei voi olla intuitiota ja kaikki ne käsitteet, jotka tuntuvat analyyttisestä näkökulmasta katsottuna runoudelta ja mielen harhailulta. Perustava kantilainen ongelma yhteiskuntatieteellisten käsitteiden suhteen onkin se, että suurimmasta osasta meillä ei ole todellista aistihavaintoa. Vai onko joku joskus nähnyt tai haistanut valtion, demokratian, oikeuden tai edes vapauden? Pitäisikö esimerkiksi politiikkaa tutkia vain tuijottamalla parlamenttia, koska parlamentista meillä on havainto tai intuitio?

Kantin filosofiasta löytyy ratkaisu keskeisten poliittisten käsitteiden ymmärtämiseen, mutta jo *Puhtaan järjen kritiikissä* Kant joutuu tekemään monta mutkaa onnistuakseen siinä. Kritiikkien kaksi seuraavaa osaa, vuonna 1788 julkaistu *Käytännöllisen järjen kritiikki* ja vuonna 1790 julkaistu *Arvostelykyvyn kritiikki* sekä vuonna 1785 julkaistu *Tapojen metafysiikan perustus* kyllä syventävät Kantin ajattelua, mutta tästä huolimatta Kantin perustava tapa ymmärtää tieto-oppi ja ontologia vaikuttavat hänen moraalifilosofiaansa ja poliitiikan filosofiaansa siten, että monet olennaiset poliittiset kysymykset valahtavat mielestäni liian helposti subjektiivisiksi moraalikysymyksiksi.

Kant tuo jo *Puhtaan järjen kritiikin* loppupuolella mukaan kysymykset moraalista ja sen perustamisesta tiedon sijasta uskoon. Mutta eikö kysymys Jumalan olemassaolosta ole ensisijaisesti erittäin suuri poliittinen kysymys? Jos hyväksymme sen, että usko Jumalaan on subjektiivinen kysymys, avaan samalla portin erilaisten moraalikäsitteiden ristiriidalle. Tässä mielessä Kant raivaa tiedon alueelta ulos monta sellaista asiaa, joita nyky-yhteiskunnassa olisi hyvä käsitellä tiedon, ei uskon pohjalta. Lisäksi on muistettava, että Kant kannatti yksilön oikeuksia ja liberalismia ja jopa hyökkäsi räväkästi demokratiaa vastaan. Kant myös ajatteli, että valtion

olemassaolo ja sen oikeus pitää yllä järjestystä ovat eräänlaisia järjen sanelema itsestäänselvyyksiä. Mielestäni tällaisia kysymyksiä ei voi ratkaista näin yksinkertaisesti.

Kant sai aikaan merkittäviä muutoksia tieto-opissa ja ontologiassa, eikä hänen työnsä merkittävyyttä voi näillä aloilla väheksyä. Kantin ratkaisut eivät kuitenkaan ole radikaaleja, vaan pikemminkin sovittelevia. Uskonnon, politiikan ja moraalin alueilla Kant oli pikemmin vanhakantainen kuin radikaali.

Kirjoittaja työskentelee tutkijatohtorina Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksella.